

Od Mreže za stalni obisk do Nevidnih delavcev sveta

Kratka zgodovina migrantskih gibanj v Rogu, 2006–2011¹

Abstract

From the *Permanent Visitation Network* to the *Invisible Workers of the World*

A Short History of Migrant Movements in Rog, 2006–2011

The article presents the migrant movements that were established and active in the Autonomous factory Rog between 2006 and 2011. Rog has always been strongly characterized by various social and political movements, with movements focusing on migration-related issues often at the forefront of its activities. These movements acted as an important transformational factor that influenced state policies in the field of migration. The author describes three initiatives that were based in Social Center Rog: 1. Permanent Visitation Network (2006), which was primarily focused on the Centre for Foreigners (a migrant detention centre) in Veliki Otok near Postojna; 2. A World for Everyone (2008), which brought together asylum seekers from an asylum home in Ljubljana; and 3. Invisible Workers of the World (IWW; 2007–2011), which connected migrant workers with each other.

Keywords: Rog, migration, Permanent Visitation Network, A World for Everyone, Invisible Workers of the World

Barbara Bezec holds a PhD in Political Science. She is a researcher at the Research Center of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, a former activist of Social Center Rog and (still) a Rog user. (barbara.bezecz@zrc.sazu.si)

---

¹ Besedilo je strnjena verzija podpoglavja *Mejni boji* avtoričine doktorske disertacije. Glej Bezec, Barbara (2016): *Konstituiranje evropskega državljanstva – državljanstvo kot družbena praksa. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Povzetek

Prispevek obravnava migrantska gibanja, ki so delovala v Avtonomni tovarni Rog med letoma 2006 in 2011. Rog so vedno močno zaznamovala družbena in politična, še zlasti pa migrantska gibanja, ki so bila pomemben dejavnik transformacije državnih migrantskih politik. Avtorica tako obravnava tri pobude, ki so domovale v Socialnem centru Rog, in sicer: 1. Mrežo za stalni obisk, ki je leta 2006 delovala predvsem v Centru za tujce na Velikem Otoku pri Postojni; 2. Svet za vsakogar, ki je leta 2008 združeval prosilce in prosilke za azil iz Azilnega doma na ljubljanskem Viču; in 3. Nevidne delavce sveta (IWW), gibanje, ki je med letoma 2007 in 2011 združevalo predvsem migrantske delavce.

Ključne besede: Rog, migracije, Mreža za stalni obisk, Svet za vsakogar, Nevidni delavci sveta (IWW) *Barbara Beznec je doktorica politologije, raziskovalka na ZRC SAZU, nekdanja aktivistka Socialnega centra Rog in (še vedno) uporabnica Roga. (barbara.beznec@zrc.sazu.si)*

Uvod

Zasedba nekdanje tovarne koles Rog je bila kvalitativen preskok v družbenem aktivizmu. Bila je prva reappropriacija prostora v Ljubljani po zasedbi Metelkove, ki se ji je kljub poskusom evikcij uspelo ohraniti in se avtonomno razvija še danes.

Metelkova je bila svojevrsten produkt gibanjske generacije osemdesetih let, ki se je konstituirala v prodemokratskih in mirovnih pobudah ter v politikah emancipacije različnih diskriminiranih minoritarnih subjektivitet. Z integracijo Slovenije v globalni trg in evroatlantske integracije sta »energija« in »samozavest« te politične generacije postopno pojemale, »še posebno v soočenju s skrajnimi, tragičnimi posledicami razpada SFRJ« (Kurnik in Beznec, 2009: 183). Hkrati sta dokončanje tranzicije in nova globalna artikulacija proizvedla nove antagonistične subjektivite, ki so se rodile v praksah gibanja za drugačno globalizacijo, obenem pa so imele izkušnjo nasilne formacije nacionalne države, etničnih vojn in izbrisa.

Ta nova generacija je potrebovala nov materialni in simbolni prostor, ki bi bil hkrati refleksija in kritika procesov nasilnega zamejevanja in razlaščenja. Po padcu državnega socializma je bila namreč v obdobju tranzicije nekoč družbena lastnina najprej nacionalizirana, da bi se jo lahko privatiziralo. Dostop do prostora za neodvisno kulturno in socialno produkcijo je postajal čedalje bolj omejen. Zato je bila zasedba Roga v resnici akcija, ki je želela znova pridobiti pravico do mesta kot »frontne črte«, »kjer naraščajoča negotovost avtonomne družbene in politične produkcije sovпада s privatizacijo, z gentrifikacijo in normalizacijo javnih prostorov, s krizo reprezentativne politike in novih oblik vladljivosti, ki se določajo v institucijah nadzora nad mobilnostjo in mnogoterostjo« (Kurnik in Beznec, 2009: 182).

Zasedba tovarne Rog se je zgodila po naključju, kot rezultat srečanja bojov za državljanske pravice s skupino TEMP. TEMP je bil transnacionalni kolektiv, katerega jedro so sestavljali študenti in študentke arhitekture in ki je razvijal pomembno kritiko urbane politike z različnimi prostorskimi intervencijami ter mapiranjem in analizo t. i. devastiranih urbanih con, povezanih s politikami privatizacije in špekulacije. Rog se je razvil kot poskus konstitucije »novega skupnega«, ki z

reapropriacijo prostora in s samoorganizacijo njegovih uporabnikov po besedah skupine TEMP proizvaja »svobodne pogoje za življenje. Rog je torej moment, v katerem je šla začasno konstituirana skupnost korak naprej s tem, da je vpeljala prostor kot nujno sredstvo produkcije.« (Piškur, 2006: 16)

Težnja izvajanja prostorske avtonomije v Rogu, ki je želela zagnati »proces politične rekonstrukcije mesta, temelječe na osvetlitvi in komuniciranju različnih bojev« (Kurnik in Beznec, 2009: 187), se je teritorializirala v oblikovanju »socialnega centra« (SC Rog). Skozi SC Rog se je interveniralo v »degradirane«, »devastirane« in »getoizirane« cone, kakršne so delavski domovi, azilni dom in center za tujce, s čimer je Rog postal eno najpomembnejših vozlišč t. i. »mejnih bojev« v mestu. Vsebina SC Rog se je postopno gradila skladno s političnimi aktivnostmi lokalnih gibanj, ki so se odvijala okrog vprašanja državljskih pravic in migracij. SC Rog je nastal iz potrebe po prostoru, ki bi lahko akomodiral ljudi, ki so na različne načine »samoupravljali« meje.

Mreža za stalni obisk

Obdobje sredi prvega desetletja novega tisočletja je bilo vprašanje centrov za tujce politična prioriteta protirasističnih gibanj v Evropi. V kombinaciji s specifičnimi topikami lokalnega gibanja, še zlasti z izbrisanimi, med katerimi so bili številni zaprti v teh centrih, je bila aktivna kritika tovrstnih institucij migracijskega upravljanja skupen napor večine gibanj za državljske pravice. Tako je leto 2006 poleg odprtja Avtonomne tovarne Rog prineslo vzpostavitev t. i. Mreže za stalni obisk, ohlapne koordinacije aktivističnih raziskovalk in raziskovalcev. Uspelo ji je udeležiti inventivno obliko monitoringa in raziskovanja Centra za tujce z rednimi obiski tam zaprtih migrantov. Center se nahaja v vasi Veliki Otok blizu Postojne, zunaj komunikacijskih struktur in oblik javnega nadzora. Funkcija teh centrov je pridržanje migrantov v postopkih deportacije. Center za tujce je po svojem bistvu zapor, karceralna institucija, v kateri so ljudje zaprti, ker nimajo pravega državljanstva, ker niso prave narodnosti ali vere, ker skušajo ubežati nasilju in diskriminaciji, ker si pravice gibanja ne morejo kupiti in ker sanjajo o boljšem svetu (glej Mreža za stalni obisk, 2006).

Zaradi stroge izolacije priprtih je bil namen delovanja Mreže vzpostaviti »stalno prisotnost javnosti v Centru, zagotoviti pretok informacij med Centrom in javnostjo, omogočiti mrežo solidarnosti in pospešiti proces samoorganizacije pridržanih v Centru« (ibid.). Komunikacija s priprtimi je po eni strani omogočala analizo načinov dominacije v teh institucijah, hkrati pa je mapirala prakse upiranja priprtih. Ti so se namreč samoorganizirali tako, da so skupaj odločali o tem, koga bo naslednjič obiskala Mreža in kdo bo prevzel stvari, ki so jih prinesli predstavniki Mreže. Ugotavljali so usode sopridržanih, popisovati krivice in jih posredovali Mreži. Tako je aktivnost Mreže pokazala, da se tudi v totalnih ustanovah, ki načrtno

spodbujajo osamitev, sumničavost, strah in nezaupanje, lahko vzpostavijo prakse solidarnosti, dostojanstva in kljubovanja, ki presegajo nacionalne, razredne, verske in druge delitve. Izkušnja je pokazala, »da so upori lahko uspešni in da z upiranjem že vzpostavljamo drugačno družbenost – nove vrste skupnosti« (Gregorčič, 2006: 96).

Mreža se ni omejevala zgolj na analizo in kritiko načinov upravljanja le ene konkretne institucije. Njena politična motivacija je bilo prizadevanje za zaprtje vseh centrov za pridržanje in deportacijo v Evropi, saj se uporabljajo za zastraševanje in odvrčanje migrantov in migrantk. Oseba, ki je pridržana v centru za tujce, je po izteku pridržanja bodisi deportirana bodisi izpuščena na teritorij brez vsakega statusa in brez možnosti regularizacije. Tako se skozi te institucije vzpostavlja in izvaja evropska migracijska politika, ki migrantom in migrantkam onemogoča,

da bi v novih državah pridobili pravni status in bili obravnavani kot osebe in ne kot gola človeška bitja. Dostop do pravnega statusa, ki bi jih varoval pred samovoljo policije in jim priznal pravice, ki jih uživajo državljani in državljanke države, v kateri se nahajajo, jim je onemogočen na povsem legalen način. (Zorn, 2006: 71)

Oblike legitimacije tovrstne politike in njenih institucij, tako v odnosu do javnosti kot v odnosu do zaposlenega osebja, pa potekajo s sklicevanjem na človekove pravice, ki naj v odsotnosti vseh državljanskih pravic zagotovijo »humano« ter »pravno« pridržanje in odstranjevanje.

Mreža je delovala tudi zunaj Centra. Tako se je na primer »sestajala na permanentnih antirasističnih skupščinah v Rogu ter načrtovala obiske, določala 'prioritete' glede na potrebe, pripravljala dokumentacijo, zbirala materialno in denarno pomoč, prirejala solidarnostne in dobrodnele akcije« (Gregorčič, 2006: 94). Med najpomembnejšimi zunanjimi dejavnostmi Mreže pa je organizacija aktivnosti, ki so omogočale začasno ali trajno izpustitev priprtih ter urejanje njihovega pravnega statusa in pogojev preživetja zunaj Centra. Primer tovrstne prakse je bila kampanja za izpustitev enajstih Gambijcev, priprtih v Centru.² Mreža je zanje organizirala skupino garantov državljanov in državljanek, ki so zagotovili pravnoformalno jamstvo in po nekaj mesecih pravnega, političnega in medijskega pritiska so Gambijci dejansko lahko zapustili Center.

---

² Šlo je za celo nacionalno mladinsko gambijsko nogometno reprezentanco, katere člani so po pripravi na svetovno mladinsko nogometno prvenstvo, ki so potekale v Sloveniji, zaprosili za azil, ki jim je bil zavrnjen. Ko je Mreža vstopila v Center, so bili tam pripti že več mesecev, brez ustrezne prehrane in možnosti treningov. V sklopu kampanje za njihovo izpustitev je Mreža julija 2006 organizirala nogometni turnir *Za svobodo gibanja*, kjer so se »Leteči Gambijci« pomerili s slovensko zlato nogometno reprezentanco, novinarskimi ekipami, ekipo Afriškega centra ter ekipama lokalnih in italijanskih antirasističnih gibanj. To je bil prvi izhod Gambijcev po šestih mesecih priprtja v Centru.

Svet za vsakogar

Na začetku leta 2008 je SC Rog začel delovati s skupino prosilcev za mednarodno zaščito. To sodelovanje je sprožila kriza v Azilnem domu v Ljubljani, ko sta ruska državljana, ki sta bila pridržana na zaprtem oddelku, proti temu protestirala tako, da sta si prerezala žile na zapetju. Uprava doma je namreč za preprečevanje različnih izrazov nezadovoljstva rutinsko uporabljala varnostne službe, policijske intervencije ter premestitev posameznega prosilca ali prosilke na zaprti oddelek. Ta je pravzaprav karantena in skrajna manifestacija represivnega aparata uprave doma, saj dejansko pomeni odvzem svobode gibanja brez sodne odločbe in zgolj na podlagi arbitrarnih odločitev zaposlenih. Čeprav je uprava doma trdila, da gre za odprto institucijo, sta tako njena fizična zunanost kot njeno notranje upravljanje prej spominjala na zapor, v katerem potekajo oblike discipliniranja in kaznovanja.

Razčlovečenost, represija in zastraševanje, ki so kulminirali v poskusu samomora in v gladovni stavki v notranjosti doma, so spodbudili skupino prosilcev za azil, da postanejo protagonisti boja proti nevzdržnim razmeram in da se povežejo v gibanje, ki so ga poimenovali Svet za vsakogar. V izjavi gibanja je zapisano:

Življenjske razmere in odnosi med prosilci za azil in osebjem Azilnega doma se definirajo tako, kot da Azilni dom ni državna institucija, temveč nekakšno zasebno podjetje, kjer se vse odloča na ravni simpatije uprave do prosilcev. (...) Uprava Azilnega doma in pooblaščen osebe z vsemi mogočimi sredstvi prosilcem za azil dajo vedeti, da so ničvredni in nepomembni, da ne bodo dobili nikakršne pomoči in da je njihova prošnja za azil izguba časa. (Svet za vsakogar, 2009: 171)

Poglavitne pritožbe, strnjene v omenjenem dokumentu, se niso nanašale zgolj na zaporniške bivalne razmere, ampak so kritizirale predvsem postopke verifikacije. Njihov namen po mnenju prosilcev in prosilk ni ugotavljanje resnice, torej potrditev ali ovržba navedene identitete in vzrokov prošnje za azil posameznega prosilca, temveč gre prej za zasliševalsko taktiko in psihološki pritisk z namenom zlomiti prosilca. Gibanje je v svoji analizi postopkov med drugim zapisalo:

Menimo, da se Ministrstvo za notranje zadeve oziroma Azilni dom, ki ga predstavlja, pri obravnavi prošenj za azil giblje zunaj pravnega polja. Negativne odločitve se ne sprejemajo na podlagi zakonov in predpisov, temveč na podlagi čustev, »logičnih izhodišč«, predvidevanj in predpostavk, da ni grožnje prosilcu, pa tudi na podlagi merila »verjamem ali ne verjamem«. (ibid.)

Poglavitne politične zahteve gibanja so bile usmerjene proti slovenski azilni politiki oziroma proti dejstvu, da ima Slovenija enega najnižjih odstotkov dodelitev statusov v vsej EU in da v Sloveniji tako rekoč ni mogoče dobiti azila. Zato je gibanje

zahtevalo tudi možnost regularizacije tako v Sloveniji kot na evropski ravni, saj si zavrtni prosilci in prosilke za mednarodno zaščito ne morejo urediti legalnega statusa v nobeni drugi državi članici EU, s čimer se povzroča »permanentna ilegalizacija oseb, ki se po eni strani ne morejo regularizirati v državi, po drugi pa je ne morejo oziroma ne smejo zapustiti. Postanejo zgolj subjekt v limbu oblasti, državljeni zgolj po dolžnostih in brez državljskih pravic.« (Bez nec, 2009: 21)

Gibanje Svet za vsakogar je primer »mejnega boja«, ki je podobno kot gibanje beguncev in izbrisanih svoje državljske prakse gradilo v skladu s prepričanjem, da morajo biti njihovi nosilci ravno subjektivitete, na katere se nanaša boj. Čeprav je tovrstna metodologija pogosto omejena zaradi fluidnosti subjektivitet v boju, ki se prilagajajo in hkrati uhajajo oblastnim mehanizmom hierarhičnega vključevanja in izključevanja iz državljskih statusov, pa je gibanju Svet za vsakogar uspelo ohraniti protagonizem prosilcev in začeti boj za njihovo vidnost in opolnomočenje. Primer tovrstne prakse je bila organizacija t. i. Karavane gibanja Svet za vsakogar. Ta je potovala po različnih prostorih in se končala z demonstracijo v Ljubljani, na vseh njenih postojankah pa so prosilci svoje zahteve ter analizo in obsodbo azilnih postopkov predstavili skozi pričevanja v prvi osebi.

Druga raven delovanja gibanja je bilo sodelovanje pri konstituiranju družbenega prostora, kjer se lahko prosilci in prosilke za azil svobodno družijo in izražajo, prostora, kjer niso »izkoriščevalci« ali »žrtve« ali »folklor« na dveh nogah. Ljudje brez državljskega statusa in ljudje, ki odstopajo od »standardnega« videza prevladujoče (belske) populacije, so v javnih prostorih, še zlasti v majhnih okoljih, kakršno je Slovenija, nenehno tarča policijskega preverjanja. Zato se mnogi raje zadržujejo v zasebnih prostorih, kakršni so veliki trgovski centri, saj tam nadzora ne izvaja neposredno država. Problem zasebnih prostorov pa je, da ne omogočajo svobode izražanja in združevanja, njihov primarni smoter je potrošnja. Pomembnost odprtih skupnih prostorov, ki niso ne javni ne zasebni, je zato predvsem v omogočanju svobodnega in nenadzorovanega srečevanja različnih subjektivitet. Komunikacija med radikalno drugačnimi izkušnjami ustvarja hibridnost, kjer se skozi skupne prakse, akcije in boje ustvarijo razpoke, ki odprejo možnost vzajemne kontaminacije, v kateri začnejo izginjati obojestranski predsodki in stereotipi.

Gibanje je skozi konstrukcijo skupnega družbenega prostora, kakršen je SC Rog, »pravico do teritorija artikuliralo na alternativen način: z izvajanjem državljskih praks v poskusu graditve skupnosti na meji. Na meji, ki je v metropoli ekstrapolirana kot meja političnega in meja konstitucije državljanstva.« (Kurnik in Bez nec, 2009: 187) Zato lahko ljudem, kakršni so prosilci in prosilke za azil, tovrstni prostori pomenijo pomemben vzvod oblikovanja solidarnostne mreže, ki zanje postane tako vir informacij kot vir nekakšne družbene zaščite pred državno represijo. Kot sta v intervjuju izjavila dva prosilca za azil, delujoča v gibanju Svet za vsakogar, so jim zaposleni v upravi Azilnega doma

takoj prepovedali integracijo; no, imeli so pripombe na našo željo po integraciji v slovensko družbo, zato ker vedo, da če se mi vključimo v slovensko družbo, nas bodo težko deportirali. Če bomo imeli že velik krog prijateljev. Saj mi ga imamo, ampak nam oni vsak korak omejujejo. /.../ S Socialnim centrom Rog sva sodelovala, ker nama je omogočil integracijo in pridobivanje informacij. (Zlobko, Uran in Rupnik, 2009: 165)

Nevidni delavci sveta

Prvi neposredni stik s svetom migrantskega dela v Sloveniji so lokalna gibanja vzpostavila konec leta 2007 v delavskih domovih v Ljubljani.³ Odziv migrantskih delavcev je bil izjemno pozitiven, z mešanico entuziazma in jeze so delili poglede na svoje delovne in življenjske razmere, ki so jih razumeli kot dramatične in brezizhodne. Primer zgodbe migrantskega delavca opisuje Armin Salihović, takratni gradbeni delavec Vegrada in pozneje eden najbolj izpostavljenih aktivistov za pravice migrantov:

Spomnim se prijatelja iz Stupara, ki je zapustil Bosno pred mano. Klicali smo ga Šečo. V Sloveniji je živel v sobi delavskega doma, v kateri je njegov oče dočakal penzijo. Sin je nasledil očeta tako na delovnem mestu kot v sobi delavskega doma. /.../ Žal pa je sistem zaposlovanja in dela tujcev v Sloveniji tak, da mladim iz Bosne veliko vzame in nič ne da v zameno. Meje sistematično zapirajo možnosti za boljše življenje množicam ljudi, kar ni pošteno. Poleg tega si ljudje želijo v tujino iz različnih razlogov, ne zgolj zaradi zaposlitve. Želijo si potovati, spoznavati ljudi, zamenjati okolje, preprosto videti svet. Zaradi nepropustnosti meje, ki obdaja Bosno in Hercegovino, so vse te želje težko uresničljive. (Hakimova, 2009: 74)

To srečanje aktivistov in delavcev je spodbudilo zagon soraziskave. Njen namen je bila natančna analiza sistemskih vzrokov delovnih in življenjskih razmer delavcev migrantov, torej analiza politične organizacije režima delovnih migracij v Sloveniji.

---

³ Novembra 2007 so sindikati organizirali demonstracije proti enotnemu davku in za višjo minimalno plačo. Nekatere aktivistične skupine so se odločile, da znotraj demonstracije naredijo avtonomni blok, ki bi predstavljal netipične oblike dela in izkoriščanja. Da bi mobilizirali ljudi, so aktivisti in aktivistke SC Rog z letaki odšli v ljubljanske delavske domove, najprej na Poljansko 66, ki je bila v lasti Snaga, d.o.o, čistilnega podjetja za vso mestno občino, ki je del javnega ljubljanskega holdinga. Torej je njegov lastnik mesto Ljubljana. Zaradi velikega odziva delavcev se je naslednji dan na Poljanski organizirala skupščina, na kateri se je naredilo seznam najbolj urgentnih problemov v delavskih domovih, med njimi nevzdržne higienske razmere, ki so posledica povsem neprimerne in dotrajanega inventarja, oderuške višine najemnin, restriktivni hišni red ipd. Po skupščini je sledila demonstracija pred Snago, kjer so udeleženci zahtevali predvsem boljše bivalne razmere v delavskih domovih.

Hkrati je soraziskava skozi neposredno komunikacijo z delavci želela ugotoviti, kakšna je subjektiviteta migrantskih delavcev ter kakšen je politični potencial njihovih praks, ki izzivajo in subvertirajo te migracijske režime. Kot povzema Kurnik (2009: 58), je soraziskava temeljila na predpostavki,

da nastajajo na trku med subjektivno kompozicijo (ki jo lahko imenujemo tudi avtonomija migracij) in objektivno kompozicijo migrantskega dela (režim nadzora in izkoriščanja migrantskega dela) dejanja upora, ki se lahko artikulirajo v politični projekt, katerega materialistični telos izhaja iz same kompozicije migrantskega dela.

Namen pridobivanja te vednosti, ki je skoraj v celoti izšla iz samih delavcev migrantov, torej ni bil toliko prevod pridobljenih informacij v objektivizirano znanost, temveč samoorganizacija te subjektivitete vednosti in njeno opolnomočenje v odnosu do države in delodajalcev.

V analizi »objektivne kompozicije« migrantskega dela je postalo jasno, da velika večina delavcev iz tretjih držav v Sloveniji dela in živi legalno ter da je vzrok njihovega težavnega položaja kompleksen sistem delovnih dovoljenj, dovoljenj za prebivanje in bilateralnih sporazumov, ki vzpostavlja popolno odvisnost delavca od delodajalca.⁴ Delavci so bili v strahu pred izgubo službe in dovoljenja za prebivanje v Sloveniji prisiljeni pretrpeti vse kršitve, povezane z nespoštovanjem delovne zakonodaje, hkrati pa se popolni nadzor delodajalca nad delavcem iz delovnega mesta širi tudi v zasebno sfero prek institucije delavskih domov, ki so večinoma v lasti v njihovih delodajalcev.⁵ Tam delavci v izolaciji od družine in večinske družbe ostajajo »tako rekoč neopazni, neslišni in odrinjeni iz glavnega toka družbenega življenja, saj domovi učinkujejo kot instrumenti prostorske segregacije migrantskih delavcev in onemogočanja njihove družbene mobilnosti« (Mozetič, 2009b: 87).

Čeprav so leta 2008 migrantski delavci in delavke pomenili deset odstotkov aktivnega delovnega prebivalstva, pa tako rekoč niso imeli lastnih struktur kolektivne organizacije in reprezentacije. O usodi migrantskih delavcev in delavk pa se

---

⁴ Obstajala je očitna hierarhija med dovoljenjem za zaposlitev in osebnim delovnim dovoljenjem, ki je botrovala režimu izkoriščanja migrantskih delavcev. Dovoljenje za zaposlitev je lahko bilo izdano le na vlogo delodajalca, če za določeno delo ni bilo na voljo domačih iskalcev zaposlitve. Veljalo je eno leto z možnostjo podaljšanja. Na njegovi podlagi se je državljan t. i. tretje države lahko zaposlil samo pri delodajalcu, ki je zanj pridobil dovoljenje. Če je delavec izgubil delo, je izgubil tudi dovoljenje za zaposlitev in s tem dovoljenje za prebivanje v RS. Tak režim je vzpostavil močno podrejenost delavca konkretnemu delodajalcu. Osebnostno delovno dovoljenje je lahko delavec v tistem času pridobil šele po dveh letih kontinuiranega dela za istega delodajalca. Ker je bilo vezano osebno nanj in ne na delodajalca ali deficitarni poklic, mu je formalno omogočilo prost dostop do trga dela. V praksi se je migrantskim delavcem močno oteževalo izpolnitev pogojev za pridobitev osebnega delovnega dovoljenja.

⁵ Za analizo pravnih in drugih vidikov politike ekonomskih migracij ter vlogo režima delavskih domov v njej glej Mozetič, 2009a.

kljub odsotnosti njihovega formalnega predstavništva odloča v socialnem partnerstvu, ki se odvija v Ekonomsko-socialnem svetu. Tam naj bi interese migrantskega dela zagovarjali sindikati, pri čemer je treba opomniti, da je temeljna struktura članstva klasičnih sindikatov, ki narekuje njihovo politiko in zahteve, še vedno specifična skupina »stalno zaposlenih slovenskih delavcev – državljanov, zato pri uveljavljanju interesov (rapidno izginjajoče, a za zdaj še vedno) večinske oblike zaposlovanja prihaja do barantanja s pravicami migrantov, prekernih delavcev in brezposelnih« (Beznec, 2009: 24).

Zato se je za kritiko sistemske diskriminacije in produkcijo novih pravic vzpostavila oblika samoorganizacije in samoreprezentacije migrantskih delavcev. Konec leta 2007 je nastala skupina, imenovana Nevidni delavci sveta oziroma *Invisible Workes of the World* (IWW), kjer je beseda »nevidni« pomenila nereprezentiranost, beseda »sveta« pa je hkrati vključevala globalno dimenzijo dela in migracij. IWW je želel postati struktura vseh prekernih delavcev, ki so izključeni iz socialnega dialoga ter drugih institucij nacionalne države blaginje. Njegova definicija prekernosti se je precej razlikovala od tiste, ki so jo povzeli veliki sindikati, delodajalci in politične strukture. IWW je izhajal iz predpostavke, da prekernost ni več anomalija, ampak razširjen pogoj dela in bivanja čedalje večjega dela prebivalstva. To je velik odmik od uveljavljene paradigme, po kateri je prekernost zgolj statistično zemenarljiv odklon od domnevno prevladujoče norme regularne zaposlitve in institucij države blaginje, ki izhajajo iz nje. IWW je v skladu s to definicijo prekernosti skušal razumeti, kakšne so oblike diskriminacije v novih sistemih izkoriščanja in kakšne so nove subjektivitete dela in upora v kontekstu globalne artikulacije postfordizma, brez nostalgčnih zahtev po vrnitvi v nacionalno integrirani fordizem.

Na podlagi soraziskave, kolektivnih intervjujev in skupščin je IWW kmalu izdelal celovito analizo režima delovnih migracij v Sloveniji ter oblikoval skupna izhodišča in zahteve. Prestop v aktivno organizacijo delavcev pa je nastopil marca 2010, ko se je skupina državljanov BiH, delavcev podjetja Prenova iz Kočevja, odločila gladovno stavkati, ker več mesecev niso prejeli plačila za opravljeno delo. Kot državljani BiH so bili na podlagi Sporazuma o socialnem zavarovanju med Republiko Slovenijo in BiH (UL RS 37/2008) dodatno diskriminirani, saj je ta v 5. členu določal, da so delavci iz BiH upravičeni do nadomestila za brezposelnost le, če imajo osebno delovno dovoljenje in stalno bivališče v RS. V najboljšem primeru torej šele po najmanj petih letih neprekinjenega dela in bivanja v RS.

V pogovorih s stavkajočimi se je izkazalo, da njihovi problemi, artikulacije in zahteve sovpadajo z raziskavami in izhodišči IWW, zato so skupaj zahtevali avdienco na Ministrstvu za delo RS in jo po osmih dneh tudi dobili. Na pogojanjih so aktivisti IWW kot eno izmed mogočih rešitev, ki bi se lahko uporabila tudi za druge podobne primere, predlagali vzpostavitev posebnega državnega sklada, iz katerega naj se stavkajočim delavcem, ki so se v tem položaju znašli ravno zaradi diskriminatorne prave ureditve, poplačajo dolgovi delodajalcev, nato pa naj država terja delodajalce, saj ima v nasprotju z delavci vsaj minimalne možnosti, da

doseže poplačilo dolga. Po propadlih pogajanjih se je gibanje odločilo za zasedbo ministrstva in nadaljevanje gladovne stavke v njegovih prostorih. Zaradi slabšanja zdravstvenega stanja stavkajočih, medijske pozornosti, policijske prisotnosti in posledičnega naraščajočega političnega pritiska zasedbe je ministrstvo naslednji dan ponudilo nov dogovor, ki je vseboval osebno delovno dovoljenje za vse stavkajoče in denarno pomoč, ki so jo dale humanitarne organizacije.

Čeprav se je država z obvodom humanitarne pomoči izognila neposrednemu prevzemu odgovornosti za množično kršenje pravic migrantskih delavcev, pa je bila s tem kvazi socialnim transferjem delavcem prvič dodeljena nekakšna oblika socialne blaginje, ki jim po državljskem statusu pravnoformalno ne pripada. Pozneje je pobudo IWW glede ustanovitve sklada za opeharjene delavce podprl tedanji predsednik republike, posledično pa je vlada v ta namen namenila približno 300.000 evrov, ki so se distribuirali na enak način kot stavkajočim delavcem Prenove.

Gladovna stavka je razkrila potrebo po transnacionalni podporni mreži delavcev, ki so se morali vrniti v BiH zaradi izgube zaposlitve ali zaradi neizplačevanja plač. Nenehna cirkulacija ljudi je pomenila veliko težavo pri vzpostavljanju trajnih struktur migrantskih subjektivitet, zato je IWW skušal zgraditi organizacijo v BiH, ki bi ljudem pomagala boriti se za izgubljene pravice in dohodek ter za možnost vrnitve na evropski trg dela. V ta namen se je začelo sodelovanje z nekdanjimi delavci Prenove, ki niso gladovno stavkali, temveč so se vrnili v BiH brez vsega. Tako je nastal IWW Bosna, v katerem so se prek javnih sestankov sprejemali dogovori za naslednje akcije, snovale skupne zahteve in strategije, hkrati pa so se zbirali dosjeji izgnanih delavcev, da so se lahko prijavi za sredstva iz državnega sklada v Sloveniji.

Kmalu se je podporna mreža razširila v Sarajevo, kjer se je julija 2010 organizirala prva demonstracija zunaj Slovenije, ki je nagovarjala diskriminatorski položaj migrantskih delavcev državljanov BiH. Demonstracija se je odvijala pred slovenskim veleposlaništvom, katerega predstavniki so sprejeli delegacijo IWW BiH, pred zgradbo Sveta ministrov, ki je učinkovita vlada BiH, ter pred visokim predstavništvom mednarodne skupnosti, ki tam dejansko izvaja suvereno oblast. Kot so v posebej za to priložnost spisani izjavi zapisali v IWW, so te lokacije izbrali zato, da kot »globalni državljani« in »Evropejci« od institucij EU, mednarodne skupnosti in od institucij nacionalnih oblasti zahtevajo, »da se soočijo z zgodbami skrajnega izkoriščanja in zlorab migrantskih delavcev. Naj institucije EU in mednarodne skupnosti priznajo, da je takšno stanje /.../ neposredni proizvod evropskega mejnega in s tem vizumskega režima za državljane t. i. tretjih držav.« (Nevidni delavci sveta, 2010)

Iz Sarajeva se je mreža širila še v Republiko Srbsko, kjer je marca 2011 gibanje svoje zahteve, ki jih je podalo že na slovenskem veleposlaništvu v Sarajevu, tokrat naslovilo na konzulat Republike Slovenije v Banjaluki. Kakor je zapisalo v svoji izjavi, je bil namen te demonstracije »mobilizacija izigranih delavcev, ki so že bili

pregnani iz Slovenije, senzibiliziranje lokalne javnosti in pritisk na odgovorne institucije (predvsem Republike Slovenije, pa tudi Bosne in Hercegovine), da delavcem povrnejo odvzete pravice in spremenijo zakonodajo tako, da bodo delavci enakopravni« (Nevidni delavci sveta, 2011). Pomembnost skupne mobilizacije delavcev iz Federacije BiH in delavcev iz Republike Srbske se je izrazila tudi v tem, da ni bila naslovljena zgolj na segmentacijo in hierarhijo trga dela v EU, temveč je pomenila tudi aktivno kritiko in preseganje notranje konstitucije daytonske BIH, ki je dejansko formalizirala nekakšno etnično razdelitev BiH, ki je živa in aktualna še danes.⁶

Leto 2011 so že zaznamovale posledice svetovne finančne krize, ki so se v Sloveniji odražale z drastičnim krčenjem investicij ter propadom gradbenega sektorja in največjih gradbenih podjetij, ki so večinoma zaposlovala migrantske delavce. Ti so bili tudi prvi na seznamu odpuščenja in večina jih je v stečajnih postopkih ostala brez izplačila večmesečnih dohodkov, saj so imeli prednost upniki. Tako se je boj v Sloveniji nadaljeval predvsem v delavskih domovih, in sicer z najemniškimi stavkami,⁷ kjer so delavci prenehali plačevati najemnine svojim nekdanjim delodajalcem. Po eni strani je ta oblika nepokorščine reševala osnovne stanovanjske stiske, saj si delavci brez dohodkov niso mogli privoščiti plačevanja najemnin. Hkrati pa jim je s to prakso uspelo povrniti tudi del neizplačanega dohodka, ki bi drugače ostal izgubljen v stečajnih postopkih. Še več, s tem so delavci obranili pravico možnosti bivanja v Sloveniji, saj bi jim izguba uradnega naslova odvzela pravico zadrževanja v državi, kakor tudi vse druge socialne in državljske pravice.

Hkrati je leto 2011 prineslo tudi prve normativne rezultate gibanjske kritike birokratskega, državocentričnega pristopa upravljanja delovnih migracij. Marca je tako prišlo do spremembe starega sporazuma o Socialnem zavarovanju med Republiko Slovenijo in BiH, s katero se je izplačilo denarnega nadomestila za brezposelnost omogočilo tudi zavarovancem iz BIH z dovoljenjem za začasno prebivanje (UL RS 23/2011). Prav tako je konec leta 2011 začel veljati nov Zakon o zaposlovanju in delu tujcev, katerega bistvena novost je bila v tem, da so lahko državljani tretjih držav pridobili osebno delovno dovoljenje z veljavnostjo treh let po dvajsetmesečni neprekinjeni zaposlitvi pri kateremkoli delodajalcu, s čimer se je nekoliko skrajšal čas za pridobitev dovoljenja in vsaj formalno omilila odvisnost delavca od delodajalca (UL RS 26/2011).

---

⁶ Predsednik Republike Srbske Milorad Dodik je v intervjuju na televiziji Republike Srbske v oddaji Pečat 10. marca 2011 med drugim izjavil, da je demonstracija IWW v Republiki Srbski, med katero ljudje iz Cazina, Kladuše in Slovenije »hodijo« po glavnem mestu, dejansko »proces rušenja in destabilizacije Republike Srbske po modelu Miloševićevega režima rušenja republiških vlad nekdanje Jugoslavije«. Med drugim se je spraševal, kako je mogoče, da ti ljudje »pridejo v Banjaluko in tam 'štrajkajo' zaradi problemov v Republiki Sloveniji«.

⁷ V Ljubljani in Velenju z nekdanjimi delavci Vegrada in v Sežani z nekdanjimi delavci kooperanta, ki je delal za podjetje Gratim. Najemniška stavka nekdanjih delavcev Vegrada je v Ljubljani potekala v delavskem domu na ulici Vide Pregarčeve.

Čeprav je šlo primarno za delavsko organizacijo, se je IWW prej kot klasična sindikalna hierarhična struktura oblikoval kot fluidna, transnacionalna mreža, posvečena širšemu družbenemu aktivizmu izključenih. Šlo je za sindikalizem ljudi, ki nimajo polnega državlanskega ali delovnega statusa, a kljub temu izvajajo državljanske prakse in zahtevajo državljanske pravice, neodvisno od statusa na trgu dela ali formalnih zamejitev nacionalne države. Zato je namesto klasičnih delavskih vprašanj okrog mezde odpiral širše socialne teme, kot so življenjske razmere delavcev, dostop do državljanskih statusov, izobrazbe, zdravstva, mobilnosti ter drugih socialnih in kulturnih pravic.⁸ Posledično je razvijal tudi metode alternativnega sindikalnega boja, ki so temeljile na samoorganizaciji, direktni akciji, samoizobraževanju in graditvi alternativne, skupne blaginje. IWW se je tako konstituiral kot nekakšen hibrid med državljanskim in razrednim bojem, ki ni izpostavljen diskurzu človekovih pravic, ki ga spremljajo humanitarnost, viktimizacija, reprezentacija in vsiljena asimilacija oziroma integracija deprivilegiranih skupin v obstoječi diskriminatorni režim. Namesto tega je izhajal iz dvojnega pomena produkcije subjektivitete, ki je hkrati dominacija in upor, ki hkrati proizvaja in je proizvedena. IWW se je torej prej kot formalna institucija razvijal kot družbena praksa, ki skozi samoorganizacijo potreb in solidarnosti gradi skupni prostor onkraj dihotomij med protagonisti in objekti boja, med državljani in nedržavljani, delavci in brezposelnimi, raziskovalci in raziskovanimi. Kot meni Kurnik (2009: 57), se zato delavsko gibanje, kakršno je IWW, od klasičnih sindikalnih struktur razlikuje v tem,

da njegove politike ne narekuje normativni subjekt dela, kot v primeru tradicionalnih delavskih organizacij, ampak subjektiviteta delavcev. Zato se oblika reformizma sindikatov definira glede na cilj zapiranja delavčeve eksistence v normo dela in s tem v odnos delo-kapital. Cilj revolucionarnega reformizma gibanj pa je nasproten, je proces osvobajanja od dela in od razmerja delo-kapital ter sprostitev nepredvidljivega postajanja novih oblik življenja in družbenosti, ki so proizvod in tvorec skupnega.

Sklep

Gibanje nevidnih delavcev in delavk sveta je radikalno pretreslo hegemonsko pojmovanje o Evropi kot »trdnjavi«, za katerega se je zdelo, da je ustrezen za evropsko azilno politiko, saj objektivna analiza evropskih migracijskih politik razkri-

---

⁸ Ena tovrstnih praks, katere namen je bilo preseganje redukcije migrantov na subjektiviteto delavcev in ki je skozi medsebojno izmenjavo vednosti pospešila proces njihove samoorganizacije in opolnomočenja, je bila radijska oddaja gibanja IWW z naslovom *Viza za budućnost*. Geslo kontaktne oddaje, ki je potekala v živo in ki so jo ustvarjali sami delavci, je bilo »Od radnika do radnika, za bolji život«. Prva oddaja je bila v etru marca 2008, do marca 2012 pa se jih je nabralo kar 68. V njej so se uporabljali vsi jeziki nekdanje Jugoslavije. Oddaje so dostopne v spletnem arhivu Radia Študent.

va, da delovne migracije niso zgolj tolerirane, ampak se jih spodbuja, promovira in celo rekrutira. Mobilnost je tako hkrati sredstvo osvobajanja in objekt gospodstva. Vendar je gibanje migracij kljub naporom njihovega usmerjanja in izkoriščanja neustavljivo in tranzitno, tako v smislu fizičnega gibanja kot v smislu prehajanja med statusi. Zato je ključno migracije in mobilnost opazovati, analizirati in organizirati v vseh njenih vidikih in na vseh ravneh. Osvoboditev avtonomije gibanja, krepitev njene nepodredljivosti in produktivnosti bo mogoča le s spodkopavanjem jezov celotnega migracijskega stroja v Evropi.

Literatura

- BEZNEC, BARBARA (2009): Migracije in lateralni prostori državljanstva. *Časopis za kritiko znanosti* 37(238): 13–28.
- GREGORČIČ, MARTA (2006): Epistemologija izkoreninjanja zatiranja in izključevanja: Alfabet za sodelovanje z zaprtimi v Velikem Otoku pri Postojni in vsemi ujetniki schengenske periferije. *Časopis za kritiko znanosti* 34(226): 89–97.
- HAKIMOVA, AIGUL (2009): »Od delavca do delavca, za boljše življenje.« Intervju z Arminom Salihovičem, aktivistom Nevidnih delavcev sveta. *Časopis za kritiko znanosti* 37(238): 66–75.
- KURNIK, ANDREJ (2009): Aktivistična raziskava, biosindikalizem in subjektiviteta migrantskih delavcev. *Časopis za kritiko znanosti* 37(238): 53–65.
- KURNIK, ANDREJ IN BARBARA BEZNEC (2009): Rezident tujec: izkušnja Roga na margini. *Časopis za kritiko znanosti* 37(238): 181–189.
- MOZETIČ, POLONA (2009a): Nevidni delavci sveta: zaposlovanje in delo »neevropskih« državljanov tretjih držav in režim delavskih domov. *Časopis za kritiko znanosti* 37(238): 31–50.
- MOZETIČ, POLONA (2009b): »Kako su radnički domovi prošli kroz tranziciju?« Od socialnovarstvenih institucij do institucij migracijske politike. *Časopis za kritiko znanosti* 37(238): 77–92.
- MREŽA ZA STALNI OBISK (2006): Izjava Mreže za stalni obisk v Centru za tujce (Veliki Otok, Postojna). *Njetwork*, 16. maj. Dostopno na: <http://njetwork.org/Izjava-Mreze-za-stalni-obisk-v> (14. oktober 2017).
- NEVIDNI DELAVCI SVETA (2010): Izjava oropanih in izigranih migrantskih delavcev ter transnacionalne civilne družbe in gibanj. *Njetwork*, 21. julij. Dostopno na: <http://njetwork.org/Izjava-oropanih-in-izgnanih> (14. oktober 2017).
- NEVIDNI DELAVCI SVETA (2011): Banja Luka Express. *Njetwork*, 27. februar. Dostopno na: <http://njetwork.org/Banja-Luka-Express> (14. oktober 2017).
- PIŠKUR, BOJANA (2006): TEMP v Rogu (začasna prisotnost). *Časopis za kritiko znanosti* 34(223): 14–17.
- SVET ZA VSAKOGAR (2009): Izjava prosilcev in prosilk za azil v RS, nastanjenih v Azilnem domu na Viču, ki so se skupaj z aktivisti in aktivistkami Socialnega centra Rog

povezali v gibanje »Svet za vsakogar«. *Časopis za kritiko znanosti* 37(238): 169–172.

ZLOBKO, SONJA, KATJA URAN IN JOŽE RUPNIK (2009): »Moramo jih naučiti najbolj osnovnih stvari.« *Časopis za kritiko znanosti* 37(238): 163–168.

ZORN, JELKA (2006): Od izjeme do norme: centri za tujce, pridrževanje in deportacije. *Časopis za kritiko znanosti* 34(226): 54–74.